

Propaganda a második világháborúban

P. F. ISZAKOV–J. NY. KULKOV

A szovjet sajtó – a hazafiság és az internacionalizmus propagandájának legfontosabb eszköze a Nagy Honvédő Háború éveiben

Mindannyian jól tudjuk, hogy a második világháború, amely pusztító forgószélként száguldott Európa, Ázsia és Afrika hatalmas térségei felett, kihatott az emberi tevékenység minden szférájára, a szabadságszerető államoktól és népektől óriási erőfeszítéseket követelt a fasizmus feletti győzelem kivívása érdekében.

Különösen jellemző volt ez a szovjet népre, amely a háború fő terhet viselte a világreakció rohamaival szemben. A lenini párt vezetésével a szovjet emberek egész tevékenységét a Nagy Honvédő Háború éveiben a szocialista forradalom vívmányainak, a haza szabadságának és függetlenségének megvédéséért folytatott harcnak rendelték alá. Egyidejűleg a Szovjetunió teljesítette internacionalista kötelességét – segítséget nyújtott a fasiszta agresszió áldozatául esett országok népeinek.

A Szovjetunió harca össznépi jellegű volt. Ez a harc három fő szférában folyt.

Először: a szovjet nép, amely közvetlenül a harcmezőkön harcolt, döntően járult hozzá a fasiszta blokk hadigépezetének megsemmisítéséhez.

Másodszor: azok a szovjet emberek, akik kénytelenek voltak az ellenség által ideiglenesen megszállt területen maradni, aktívan vettek részt az illegális munkában és a partizánmozgalomban.

Harmadszor: túlzás nélkül állítható, hogy a szovjet háterszág összes dolgozója, a legkisebttől a legnagyobbig, tevékenységét a „Mindent a frontért, mindent a győzelemért” jelszóval a front érdekeinek rendelte alá.

A háború éveiben a szovjet nép halhatatlan hőstettet vitt véghez. Ennek a hőstettnek, tömeges hősiességnek a forrása a fronton és a háterszágban a szovjet társadalmi és állami rendszer, a népnek szocialista hazája iránt érzett forró szeretete és a hitlerista megszállók elleni gyűlölet, a szovjet hazafiság és a proletárinternationalizmus volt. „Sohasem fogják legyőzni azt a népet – mondotta V. I. Lenin –, amelynek munkásai és parasztjai nagy többségükben felismerték, megérezték és látták, hogy saját hatalmukat, a szovjethatalmat – a dolgozók hatalmát – védelmezik, hogy azt az ügyet védelmezik, amelynek győzelme nekik és gyermekeiknek biztosítja azt a lehetőséget, hogy élvezzék minden áldását a kultúrának, mindannak, amit az emberi munka létrehozott.”¹

A Nagy Honvédő Háborút a front és a háterszág, a hadsereg és a nép egysége jellemezte. A nép ezer és ezer szállal kapcsolódott azokhoz, akik fegyverrel a kézben harcoltak az ellenséggel. A szovjet háterszág nemcsak anyagilag, hanem szellemileg is táplálta a frontot.

¹ V. I. Lenin: Összes művek. Második kiadás, Bp. Kossuth, 1973. 38. köt. 306.

E feladat megoldásában hatalmas szerepet játszott a szovjet sajtó, amely a háború idején a tömegkommunikáció legfontosabb csatornája, a Szovjetunió propagandájának erős eszköze volt. Azok a szovjet emberek, akik a fronton és a front vonala mögött voltak, a sajtó útján naponta igaz információkat kaptak a háború menetéről. A sajtó a nép ellenség elleni harcra való mozgósításának hatalmas eszköze volt.

A Nagy Honvédő Háború kezdete óta az egész szovjet sajtót az ellenség megsemmisítése feladatainak rendelték alá. A háború lett a fő téma a „Pravda”, az „Izvesztija”, a „Krasznaja Zvezda”, és más központi és helyi lapok hasábjain.

Ilyen körülmények között szélesedik a hadisajtó hálózata, az ellenség által ideiglenesen megszállt területen létrejön a partizán- és az illegális sajtó. Amíg 1941-ben kb. 400 hadi lap jelent meg, 1944-ben már 821 hadi újságot, köztük 64-et nemzeti nyelveken, „összesen 3 millió 195 ezer példányban”² adtak ki. Ezen kívül nagy példányszámban nyomtatták ki az „Agitátor”, a „Bloknot agitatorova” (Az agitátor jegyzetfüzete), a „Krasnoarmejec” (Vöröskatoná) stb. háborús folyóiratokat. Az ellenség által elfoglalt körzetekben 398 lapot adtak ki a háború éveiben.

Amíg a fasiszta sajtó embergyűlölő fajelméleteket, gonosz rágalmakat hirdetett a békeszerető népekkel szemben, a világalomra szólított fel, addig a szovjet sajtó feltárta a hitleristák által kirobbantott háború rabló jellegét, segítette megérteni az események lényegét, az állampolgárok hazafias kötelességét, a szovjet fegyveres erők felszabadító küldetését.

Az egész háború folyamán a szovjet sajtó népünket a szovjet hazafiság, a népek barátsága és a proletárinternacionalizmus szellemében nevelte. A pártot mindig az a lenini megállapítás vezette, hogy az újságok a kollektív propagandista, a kollektív agitátor és a kollektív szervező szerepét töltik be. A szovjet sajtó munkája a lenini elvekre épült, azaz mindenekelőtt szoros kapcsolat a tömegekkel, osztályszempontú pártmegközelítés, magas eszmeiség és igazságosság a háború eseményeinek megvilágításában.

Ezekre a lenini elvekre épült a sajtópropaganda egész tevékenysége mind a szovjet nép és fegyveres erői, mind a fasiszták által megszállt országok lakosai, mind az ellenség lakossága és hadserege felé.

A háború éveiben a Szovjetunió sajtópropagandájának fő irányai az ellenséges csapatok és lakosság, a fasiszták által megszállt országok lakosai felé a következők voltak:

- a Szovjetunió és szövetségesei részéről folytatott háború igazságos céljainak megvilágítása és a fasiszta államok agresszív blokkja, élén a hitleri Németországgal, részéről folytatott háború igazságtalan, hódító jellegének bemutatása;
- a német imperializmus fasiszta ideológiájának és agresszív politikájának leleplezése;
- a Szovjetunió, a szovjet hadsereg és flotta ütőképességének állandó növekedése, a fasiszta német hadsereg pusztulása és a hitleri Németország és szövetségesei veresége elkerülhetetlenségének ábrázolása;
- az ellentétek kiéleződésének feltárása Németországon és a hitlerista hadseregen belül, valamint a fasiszta blokk országai és hadseregei között;

²Sz. I. Zsukov: A frontsajtó a Nagy Honvédő Háború éveiben. Moszkva, 1968.

– a Szovjetunióról szóló igazság sokoldalú propagandája, a fasiszta rendszer reakciós, népellenes jellegének és a Németország által megszállt államok antifasiszta mozgalma növekedésének bemutatása;

– a háborúból való kilépés útjainak megmutatása, a Wehrmacht személyi állománya és szövetségesei részére.

A szovjet propaganda meghatározott sajátosságokat tartalmazott a fasiszta Németország csatlósállamainak lakossága és hadserege számára. A sajtó feltárta a fasiszta birodalom és ezen országok nemzeti érdekei közötti alapvető ellentétet, felhívta a lakosságot a harcra a háborúból való kilépésért, a fasiszta rendszerek megdöntésére és a nemzeti-demokratikus kormányok megalakítására, a Hitler-ellenes koalíció oldalára való átállásra.

A háború különböző szakaszaiban a szovjet propaganda tartalma, összhangban a frontokon kialakult katonai-politikai helyzettel, azokra a harci feladatokra épült, amelyeket csapataink végrehajtottak. Figyelembe vették a belső helyzet specifikumát, a politikai-erkölcsi állapotot, minden egyes hadat viselő ország lakossága nemzeti és pszichológiai alkatának jellegzetes vonásait, az antifasiszta hangulat meglétét.

A Szovjetunió Európa országai felé irányuló propagandája elősegítette mind a Németország által leigázott, mind a vele szövetséges országok népeinek a szovjet néppel való internacionalista szolidaritása megerősödését a fasiszta megszállók feletti, minél korábbi győzelem kivívása érdekében.

Az egész propagandamunkát az SZKP KB a párt állami és katonai szervein, társadalmi szervezeteken keresztül irányította. A párt Központi Bizottsága 1941. június 29-i direktívájával összhangban átszervezték az ország sajtójának és a tömeginformáció eszközeinek munkáját. Megalakult a Szovjet Információs Iroda (Szovinformbüro), amelynek mindennapi jelentései a hadiesemények menetéről, a hátország munka-erőfeszítéseiről, az ellenség hátországában vívott harcról a sajtón és a rádión keresztül széles néptömegekhez jutottak el.

Azzal a céllal, hogy a szovjet emberek a legteljesebb információkat kapják a fronton végbement eseményekről, a párt KB lehetővé tette a központi lapoknak, a „Pravda”-nak, az „Izvesztyija”-nak, a „Krasznaja Zvezda”-nak stb., valamint a Szovinformbüronak, a Szovjetunió távirati irodájának (TASZSZ), az Összszövetségi Rádióbizottságnak, hogy állandó haditudósítást tartsanak a fronton.

A háború első hónapjaiban 963 író – a Szovjetunió Írószövetsége tagjainak több mint egyharmada – öltötte magára a hadsereg és a flotta egyenruháját.³

A párt folyamatosan vezette és irányította az agitációs propagandamunkát. A párt KB az első három évben az ország 82 tartományában és országrészében megismerkedett az agitációs és propagandamunka megszervezésének helyzetével, ami lehetővé tette, hogy általánosítsa a tapasztalatokat, feltárja a hiányosságokat, elősegítse az egész eszmei nevelőmunka tökéletesítését. Az ideológiai munka kb. 90 kérdését vitatták meg a párt KB-ban a háború idején.

A háború kezdetétől fogva kibontakozott a fasiszta blokk országai és a hitleri Németország által megszállt területek felé irányuló szovjet propaganda rendszere.

³ A második világháború története 1939–1945. 4. köt. Moszkva, 1975. 337.

Már a háború negyedik napján az ÖKPV KB Politikai Bizottsága 1941. június 25-i határozata értelmében létrehozták a katonai-politikai propaganda Szovjet Hivatalát. Ez határozta meg külön-külön a minden országra és hadseregre irányuló propaganda eszmei-politikai tartalmát, az ellenséges államok hadseregeinek és lakosságának szánt propaganda-anyagokat, irányította a hadseregek és a flotta katonai tanácsainak és politikai szerveinek tevékenységét az ellenséges csapatok és lakosság körében végzendő politikai munkájuk területén; összehangolta a propaganda olyan szovjet szerveinek működését, mint a Szovinformbüro, a rádió, a TASZSZ, a frontra és az ellenséges országok hátszágaira gyakorolt hatásuk kérdéseiben; közvetlen segítséget nyújtott a külföldi antifasiszta csoportoknak országuk lakossága körében folytatott agitációs propagandamunkájuk irányításában.

A külföldi országokra irányuló propagandamunkában két szakaszt különböztethetünk meg. Az első szakasz az 1941–1943-as évekre esik, amikor a front vonala jelentős távolságra volt Kelet- és Délkelet-Európától. Az e régió lakosságára irányuló ideológiai befolyás lehetőségei korlátozottak voltak. Ezen országok kommunista pártjai és más haladó szervezetei felhasználták azokat az anyagokat, amelyeket a szovjet rádióon keresztül vagy valamilyen más úton kaptak, és hatékony propagandát folytattak országukban. Ezek a szovjet anyagok főleg a front helyzetéről, a szovjet nép és Vörös Hadserege hősi harcáról tudósítottak. A szovjet sajtó- és rádiópropagandát a leghatékonyabban a hitleri Németország és csatlósainak azokban a hadseregeiben folytatták, amelyek a szovjet–német fronton harcoltak. A szovjet propaganda hatékonysága a front helyzetétől, a propaganda irányításának tapasztalataitól függött. Mindenekelőtt a szovjet sajtó-propaganda útján tudtak az ellenség hadseregeinek katonái és tisztjei a szovjet hadsereg moszkvai, sztálingrádi, kurszki, dnyeperi és más hadműveletekben aratott győzelmeiről, a fasiszta csapatok vereségeiről, veszteségeikről, a hazájukbeli helyzetről. A szovjet propaganda jelentős szerepet játszott a Wehrmacht és a vele szövetséges hadseregek személyi állománya erkölcsi szilárdságának aláásásában, megingatta a hitleri Németország győzelmébe vetett hitüket. Az igaz szó bevésődött a német katonák és a Németországgal szövetséges hadseregek katonáinak lelkébe. Csökkent a harci készség, gyakorivá váltak az önkéntes fogságba esés esetei. A Szovjetunió elleni háború első hónapjaiban, amikor a fasiszta német csapatok sikereket értek el a harcokban, a hitlerista parancsnokság nem tanúsított különös nyugtalanságot a szovjet propagandával kapcsolatban. Később azonban határozott, tiltó rendelkezéseket kezdett alkalmazni. Ismeretes a hitlerista parancsnokság sok olyan utasítása, amelyek az összes rangban levő parancsnoktól megkövetelték, tegyenek intézkedéseket arra nézve, hogy elszigeteljék a katonákat a szovjet propagandától.

A második szakasz az 1944–1945-ös éveket fogja át, amikor a Szovjetunió erői, miután kiűzték országuk ideiglenesen megszállt területéről az ellenséget, teljesítették azt a feladatot, hogy az ellenség megsemmisítését saját barlangjában fejezik be, és segítséget nyújtanak Európa leigázott népeinek a fasiszta rabság alóli felszabadulásban. Az ellenség csapataira és lakosságára irányuló szovjet propaganda évről évre erősödött és hatékonyabbá vált. Ezzel együtt a kialakult új helyzet a szovjet propaganda elé új, kivételesen fontos feladatokat állított: először: a fasiszta által leigázott országok legszélesebb tömegeinek tudtára adni, hogy a Vörös Hadseregnek nincsen semmiféle más célja, mint a fasiszta német hódítók és cinkostársaik megsemmisítése; másodsor: segítse mindazokat a

népeket, amelyeket a fasiszta propaganda megtévesztett, hogy megszabaduljanak a szovjetellenes hazugságtól, támogassa ezen országok kommunista és munkáspártjait, hogy a dolgozókat a Szovjetunióval való internacionalista szolidaritás szellemében neveljék a hitleri Németország elleni háborúban és a háború utáni tartós demokratikus békéért folytatott harcban; harmadszor: a kommunista és munkáspártokkal, más haladó pártokkal és szervezetekkel együtt készítse fel a néptömegeket arra, hogy megértsék, mennyire életbevágóan szükséges a kelet- és délkelet-európai nemzeti hadseregek legszorosabb harci együttműködése a szovjet hadsereggel a fasiszmus teljes megsemmisítéséig vívott harcban.

Részletesebben is tárgyaljuk ebben a szakaszban a szovjet propaganda tartalmát. A propaganda minden formája között a legtömegméretűbbek a röpcédulák voltak. A röpcédulák, amelyeket rendszerint nagy példányszámban adtak ki, lehetővé tették, hogy operatívan tájékoztassák a lakosság és a csapatok jelentős tömegeit a front vonala mögött az általános politikai kérdésekről, a frontokon levő helyzetről a harcok irányításának folyamatában, megvilágítsák a legfontosabb, az adott pillanatban őket érdeklő problémákat.

A Nagy Honvédő Háború éveiben az ellenség csapatainak és lakosságának körében több mint 25 000 legkülönbözőbb tárgyú, agitációs dokumentumot adtak ki és terjesztettek, ezek közül a Vörös Hadsereg fő politikai irányító szerve által kb. 3500, a frontok politikai vezetői által előkészített kb. ezernél is több, mindegyik hadsereg politikai osztályai által néhány száz hadseregenként. Ezeket húsz idegen nyelven bocsátották ki. Az összpéldányszám 2 milliárd 706 ezer.⁴

A röpcédulák túlnyomó többségét három fő fajtára lehet felosztani: általános politikai, információjellegű és hadműveleti. Az általános politikai röplapokat illusztrációs és szöveges röplapokra osztották fel. Az információs röplapokon belül öt fő fajta különböztethető meg: hírek a frontról; nemzetközi hírek; mi történik a hazában; hogyan élnek a hadifoglyok a Szovjetunióban; az igazság a Szovjetunióról.

A háború alatt a röpcédulák nagy hatást gyakoroltak az ellenséges csapatokra és lakosságra.

A szovjet sajtópropaganda legnagyobb méreteket Délkelet–Európa országainak lakossága és csapatainak körében 1944 tavaszától öltött, amikor a szovjet hadsereg elérte nyugati államhatárait, és hozzálátott felszabadító küldetésének közvetlen végrehajtásához. Ebben az időszakban a sajtópropaganda tartalma meghatározott mértékben attól függött, hogy azt melyik ország lakosságának körében folytatták. A fasiszta Németország oldalán harcolt országokban a propaganda a fasiszmus lényege, a hitleristák igazi arca leleplezésének céljait szolgálta, hiszen a hitleristák úgy tekintették vazallusaikat, mint ágyútöltelék. Egyidejűleg megbélyegezték Antonescu, Horthy, Szálasi néppellenes rezsimjeit, amelyek népeiket a tőlük idegen érdekekért folyó háborúba taszították. Fontosnak tartották bemutatni, hogy a Vörös Hadseregnek nincsenek hódító céljai, és nem áll bosszút a népen reakciók vezetőinek tettei miatt. A hitleristák által leigázott országok lakossága felé olyan propagandát folytattak, amely leleplezte a Szovjetunió és a Vörös Hadsereg ellen irányuló rágalmakat, az igazságnak megfelelően mutatta be a szovjet nép életét, a szovjet csapatok hadi sikereit, éberségre szólított fel az imperializmus reakciós erői alattomos cselszövéseivel szemben.

⁴ Ld.: Szovjet Katonai Enciklopédia (SZVE) 3. köt. 410.

Az egész propagandamunka alapját a felszabadított államok körében a szovjet kormány dokumentumai, a szovjet hadsereg parancsnokságának felhívásai és parancsai képezték. A csapatokhoz operatív propagandacsoportokat irányítottak, hogy gyakorlati segítséget nyújtsanak a parancsnokoknak és a politikai biztosoknak, megszervezzék a nyelvkönyvek, tájékoztatók, az agitációs irodalom kiadását. Miután a szovjet csapatok átlépték Kelet- és Délkelet-Európa határait, a helyi lakosság számára újságokat adtak ki. Ezek a Vörös Hadsereg által felszabadított lakosság igaz tájékoztatásának fontos forrásait képezték a fronton történő eseményekről, a szovjet nép életéről. Ezekben a lapokban cikkeket közöltek mindegyik ország belpolitikai helyzetéről, a Vörös Hadsereg és a nemzeti hadseregek csapatai közötti fegyverbarátságról. Az újságokban megjelentek a szovjet külpolitika legfontosabb dokumentumai, a kommunista és munkáspártok dokumentumai és anyagai.

Az első délkelet-európai ország, amelynek területére a szovjet csapatok beléptek, Románia volt. Ezzel kapcsolatban a szovjet kormány 1944. április 2-án nyilatkozatot tett közzé arról, „hogyan nem követ olyan célokat, hogy a román terület bármely részét megszerezze, vagy megváltoztassa a fennálló társadalmi rendet, és hogy a szovjet csapatoknak Románia határán való átlépését kizárólagosan a katonai szükségszerűség és az ellenséges csapatok továbbra is folytatódó ellenállása szabja meg”.⁵ Ezt a nyilatkozatot nagy példányszámban nyomtatták ki, s terjesztették a román lakosság körében. A román kommunisták lapja, a „Rumânia liberă” szintén megjelentette a szovjet kormány 1944. április 2-i nyilatkozatát, és felhívta a lakosságot, hogy minden erővel és eszközzel nyújtson segítséget a szovjet hadseregnek. A II. Ukrán Front Katonai Tanácsa az Állami Honvédelmi Bizottság utasításával összhangban, 1944. április végén felhívással fordult a román lakossághoz, amelyben felszólította, hogy folytassa békés munkáját, működjön együtt a szovjet csapatokkal, és nyújtson segítséget a rend fenntartásában és az ipari, kereskedelmi és kommunális vállalatok normális munkájának biztosításában. A felhívásban hangsúlyozták, hogy a szovjet hadsereg Romániába nem mint hódító, hanem mint a román népnek a fasiszta német elnyomás alóli felszabadítója érkezett.⁶ Ezt a felhívást külön röpcédulán adták ki 2 millió 200 ezer példányban.⁷ A röpcédulát sokan olvasták, gyűléseken és összejöveteleken magyarázták.

A szovjet kormány nyilatkozata és a II. Ukrán Front felhívása 1944. áprilisában az egész propagandamunka alapját képezte a román csapatok és Románia még fel nem szabadított részének lakossága körében 1944. tavaszán és nyarán. A II. Ukrán Front csak augusztus folyamán 365 millió röpcédulát és brosúrát terjesztett a román csapatok között. A röpcédulák felhívták a románokat, hogy szakítsanak a hitleristákkal, és csatlakozzanak a szovjet hadsereg felszabadító harcához. Ez a propaganda hatásos volt. A román katonák egy része szívesen átment a szovjet hadsereg oldalára.

A II. és III. Ukrán Front romániai döntő támadása folyamán 1944. augusztus 25-ére virradó éjjel a szovjet kormány ismét megerősítette az április 2-i dokumentumot, és rámutatott, hogy a „román csapatok segítsége a Vörös Hadseregnek a német csapatok felszámolásában az egyetlen eszköz arra, hogy a hadműveleteknek minél előbb véget-

⁵ Az igazság fegyverével. Moszkva, 1971. 249.

⁶ Uo. 251–252.

⁷ A párt politikai tevékenysége a Szovjetunió fegyveres erőiben. 270.

vessenek Románia területén, és hogy a szövetségesek koalíciója Romániával fegyverszünetet kössön”.⁸

A szovjet hadsereg Bulgária területére való lépésének előestéjén a III. Ukrán Front parancsnoka, Tolbuhin hadseregtábornok, 1944. szeptember 7-én azoknak a céloknak és feladatoknak a megvilágításával fordult a bolgár néphez és hadsereghez, amelyeket a szovjet csapatok elé tűztek. A kiáltványban rámutattak arra, hogy a „Vörös Hadseregnek nincs szándékában a bolgár nép és hadserege ellen harcolni”, „a bolgár népet testvéri népek tartja”, feladata csupán abban áll, „hogy szétverje a németeket, és meggyorsítsa az általános béke eljövetelének időpontját”. Hangsúlyozta, e célt kell szolgálnia annak is, hogy a bolgár kormány szakítson meg mindenféle kapcsolatot a németekkel, és álljon át a demokratikus országok koalíciójának oldalára.⁹ Ez a felhívás, amelyet tömeges példányszámban nyomtattak ki, a bolgár lakosság túlnyomó többségének körében helyeslésre talált. A szovjet csapatok bevonulása ebbe az országba a bolgárok Szovjetunió iránti testvéri érzéseinek demonstrálásába torkollott.

Nem sokkal később a szovjet csapatok nevében újságokat adtak ki Bulgáriában: „Druzba” (Barátság) – bolgár nyelven (napilap); „Doszluk” (Barátság) – török nyelven, ugyanis Bulgária lakosságának mintegy 10%-a török.

Bulgária lakossága ugyanúgy, mint más, a szovjet hadsereg által felszabadított ország lakossága, jóindulatúan, barátságosan viszonyult a szovjet katonákhoz, és nagy érdeklődéssel fogadta a szovjet propagandát, amely a népeknek elvitte a humanizmus eszméjét, fennkölt és magasztos célokat követett.

1944. szeptember végén a szovjet hadsereg Magyarország területére lépett. A Magyarország lakosságára és hadseregére irányuló propagandamunkában nagy szerepet játszott a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának 1944. október 27-i határozata. A határozat kötelezte a II. Ukrán Front Katonai Tanácsát, hogy világosítsa fel a magyar lakosságot: a szovjet hadsereg Magyarország területére nem azzal a céllal lépett, hogy valamilyen részét elcsatolja, vagy a fennálló rendszert megváltoztassa, hanem csupán a katonai szükségszerűség miatt, nem mint hódító lépett be, hanem mint a magyar népek a fasiszta német iga alóli felszabadítója.¹⁰

Ez a határozat, továbbá a szovjet kormány és az Állami Honvédelmi Bizottság számos ezt követő dokumentuma vezérfonal volt a politikai szervek számára. Ezek a szervek Magyarország felszabadított városaiban és falvaiban széles körben terjesztették az újságokat, a brosúrákat, a röpcédulákat, a feliratokat és a plakátokat. A II. Ukrán Front politikai vezetése 1944. decemberének végétől kiadta a „Magyar Újság” c. lapot, amely 1945. január 5-étől az „Új szó” címet vette fel.¹¹ Az újságban közölték a Szovinformbüro tudósításait s anyagokat a Szovjetunióról. Ez a lap népszerű volt a lakosság körében, elősegítette a szovjet–magyar barátság erősödését.

Tömeges példányszámban adtak ki olyan dokumentumokat, mint a szovjet hadsereg felhívásai, a Magyarországgal kötött fegyverszüneti egyezmény, a krími konferencia dokumentumai stb. A II. Ukrán Front Katonai Tanácsának a magyar néphez intézett felhívását

⁸ A Szovjetunió külpolitikája a Honvédő Háború éveiben. Moszkva, 1946. 2. köt. 172.

⁹ Az igazság fegyverével. 276.

¹⁰ Szovjet–magyar kapcsolatok 1944–1948. Moszkva, 1969. 15.

¹¹ Ld. Az SZKP ideológiai munkája a fronton 1941–1945. Moszkva, 1960. 278.

csak a 27., a 40. és a 6. gárdaharcokszízó hadsereg támadásai övezetében 99 ezer példányban terjesztették. A Vörös Hadsereg Magyarország területén vívott harcainak folyamán (1944 október–1945 április) a II. Ukrán Front politikai vezetése a magyar lakosság számára összesen 121 különböző tárgyú dokumentumot és agitációs propagandaanyagot adott ki, összesen 12 millió 345 ezer 680 példányban.¹²

A Nagy Honvédő Háború éveiben a sajtóval együtt megnőtt a jelentősége az olyan agitációs és propagandaeszköznek is, mint a rádió. A háború első napjától kezdve az éter hullámain a szovjet rádióadásoknak olyan fajtája jelent meg, mint az „Utolsó hírek” c. haditudósítás, amelyet lélegzet-visszafojtva hallgatott az egész ország, és hallgatták messze a Szovjetunió határain túl. Majd jelentkeztek az olyan adások, mint a: „Levelek a frontról és a frontra”; „Hallgasd a frontot” és más, a harcoló hadseregnek szánt adások.¹³ A szovjet rádió tükrözte a szovjet állam sokoldalú tevékenységét, katonáinak, partizánjainak és a háterszág fáradhatatlan dolgozóinak hőstetteit, akik, élükön a lenini párttal, harcoltak a győzelemért.

A rádiópropaganda az ellenség csapataira és lakosságára, a megszállt országok népeire is irányult. A Összszövetségi Rádióbizottság külföldi részlege 28 idegen nyelven¹⁴ sugárzott adásokat a moszkvai, a leningrádi, a murmanszki és a tbilisi rádióállomásokról. A fő szerep a moszkvai rádióadónak jutott. A rádióállomás hat országnak sugárzott adást, többek között Magyarországnak és Romániának.¹⁵

A szovjet rádióállomások adásaiból a kelet- és délkelet-európai országok igaz hazafiai híreket kaptak arról, milyen őszinte rokonszenvvel viszonyul hozzájuk a harcoló szovjet nép, a szovjet kormány és az SZKP. „A moszkvai rádió napról napra megemlékezik bátor harcosaink hősies ellenállásáról, úgy beszél arról az egész világnak, mint jeles példáról . . . Moszkva együtt örül és bánkodik velünk” – írta a jugoszláv kommunisták „Borba” c. lapja 1943. február 8-án.

Az SZKP segítséget nyújtott azoknak a délkelet-európai országbeli aktivistáknak is, akik a Szovjetunióban tartózkodtak, hogy megszervezzék a rádiópropagandát saját országuk lakossága számára. Ezzel a céllal 1941 második felében rádiós felszereléseket bocsátottak a rendelkezésükre. A bolgár antifasiszták két állomáson keresztül sugároztak adásokat a Szovjetunióból – ezek a „Hriszto Botev” és a „Naroden Glasz” (A nép hangja) voltak. A magyar antifasiszták a Kossuth Lajosról elnevezett rádióállomáson keresztül közvetítették adásaikat. A szovjet kormány a jugoszláv hazafiak számára rendelkezésre bocsátotta a „Szabad Jugoszlávia” nevű adót.

Az említett rádióállomások adásainak előkészítésében a kommunista világmozgalom legkiemelkedőbb egyéniségei, a tudomány és a kultúra kiválóságai vettek részt.¹⁶ Elősegítették a fasiszta propaganda leleplezését, tanácsokat adtak az antifasiszta ellenállás megszervezésének konkrét kérdéseit illetően. A rádiópropaganda eljuttatta Kelet- és Délkelet-Európa országainak lakosságához a Szovinformbüro híradásait, az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány dokumentumait, a szovjet parancsnokság parancsait

¹² Uo. 277.

¹³ A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. 5. köt. 1. könyv. Moszkva, 1970. 184–185.

¹⁴ Uo. 413.

¹⁵ A szovjet nép nagy győzelme 1941–1945. Moszkva, 1976. 188.

¹⁶ A Kommunista Internacionálé. Rövid történeti áttekintés. Moszkva, 1969. 525.

stb. A magyar hazafiak nagyra becsülték a Kossuth Lajosról elnevezett rádióadó munkáját. Az ismert magyar kommunista, Kállai Gyula „A magyar függetlenségi mozgalom” c. könyvében úgy jellemezte annak adásait, mint a „Kommunisták Magyarországi Pártja arra irányuló hatékony eszközét”, hogy az antifasizmus platformján tömörítse az ország minden becsületes polgárát, propagálja a tengelyhatalmakkal való szakítást, lépjen ki az idegen érdekekért folyó háborúból, hogy megmagyarázza a tömegeknek: a Szovjetunió a magyar nép igaz barátja.¹⁷

A „Bolgár Kommunista Párt története” című munkában megjegyzik, hogy a „Hriszto Botev” és a „Naroden Glasz” rádióállomásoknak a Szovjetunióból sugárzott adásai meghatározták a kommunisták egész agitációs és propagandamunkájának hangnemt Bulgáriában. Ezek az adások biztosították a Bolgár Kommunista Párt külföldi irodájának a bulgáriai kommunisták Központi Bizottságával, az összes bolgár antifasisztával való kapcsolatát, leleplezték, hogy a fasiszta vezetők elárulták Bulgária érdekeit Hitler és segítőtársai rabló terveiért.¹⁸

A propagandamunka egyik legelterjedtebb formája a kelet-európai országok felszabadított lakossága körében a városok és a falvak lakóinak gyűlései és összejövetelei, a politikai biztosok és más szovjet tiszték velük történő csoportos és egyéni beszélgetései voltak. A gyűlések és összejövetelek, amelyeken a szovjet hadsereg képviselőin kívül minden alkalommal felléptek a helyi demokratikus pártok és szervezetek aktivistái, munkások, parasztok s más hazafiak, általában a kelet- és délkelet-európai népeknek a Szovjetunióval való internacionalista szolidaritásának tüntetésévé alakultak át, és elősegítették a Vörös Hadsereg által felszabadított országok anyagi és szellemi erőforrásainak mozgósítását a német fasizmus elleni, a Szovjetunióval vívott közös harcra. Ezek a gyűlések hatékony eszköznek bizonyultak arra is, hogy leleplezzék a minden rendű és rangú reakciónak sokévi rágalmazó propagandáját a dolgozóknak a világ első szocialista államáról, a szocializmusról és a kommunizmusról.

A gyakorlati munkában jelentős helyet foglaltak el azok az előadások és felolvasások, amelyekkel a helyi lakosság előtt a politikai biztosok és a Vörös Hadsereg más tisztjei felléptek. Tematikájuk a pillanatnyi követelményeket vette figyelembe, és megfelelt azoknak a feladatoknak, amelyeket a szovjet hadsereg a Szovjetunió határain túl oldott meg.

A háború utolsó éveiben a fasiszta propaganda megkísérelte, hogy rettegést keltsen Európa népeiben a szovjet hadsereg bevonulásáról. A hitleri Wehrmachtot úgy ábrázolta, mint védelmezőjüket a „sztyeppe barbár hordák” támadásával szemben, azt bizonygatta, hogy „közösek az érdekek” a kommunisták elleni harcban, továbbá meg kell menteni a „nyugati kultúrát”, s hazug módon azzal vádolta a Szovjetuniót, hogy „világuralomra törekszik”. Erről a hitleristák csak Kelet- és Délkelet-Európa országaiban 500 ezer plakátot és 5 millió röpcédulát terjesztettek el.¹⁹

¹⁷ Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom. 1936–1945. Fordítás magyarból. 1968. 108.

¹⁸ A Bolgár Kommunista Párt története. Moszkva, 1971. 926.

¹⁹ R. Diederich–R. Grübling–M. Bartholl: Die Rote Gefahr. Antisozialistische Bildung 1918–1976. West-Berlin. 1976. 91.

A kelet-európai országok belső reakciós erői, amelyeket az imperialisták támogatnak, szintén rosszindulatú és rágalmazó kóhalmányokat terjesztettek a szovjet kormány és a Vörös Hadsereg Parancsnoksága politikájáról.

Bármennyire is igyekezett a reakció, hogy éket verjen a Vörös Hadsereg és az általa felszabadított országok lakossága közé, ebből semmi sem lett. A Szovjetunió felszabadító küldetésének propagandája a kelet-európai lakosság körében jelentős mértékben elősegítette a belső és a külső imperialista reakció ideológiai felforgató tevékenységének bukását.

A Szovjetunió felszabadító küldetésének propagandája sikerének érdekében nagy jelentőségű volt a külföldi lakosság körében a szovjet katonák humánus viselkedése az általuk felszabadított országokban, tapintatos viszonyuk a helyi hagyományokhoz, szokásokhoz, erkölcsökhöz: „Népünk sohasem fogja elfelejteni — írta Georgi Dimitrov, a bolgár dolgozók vezére —, hogy akkor, amikor az imperialisták csapatai rabolnak, és sanyargatják az általuk megszállt országok lakosságát, és visszatartják azok fejlődését, a szovjet tisztek és katonák testvéri segítséget nyújtottak nekünk a kulturális és gazdasági életben.”²⁰

Meg kell jegyezni, hogy a szovjet csapatok hazájuk felszabadítása után, átlépve a külföldi országok határait, politikailag felkészültek voltak internacionalista kötelességük teljesítésére. Saját életüket nem kímélve harcoltak a német fasiszmus által leigázott népek szabadságáért, egyidejűleg azoknak a népeknek a szabadságáért is, amelyeket fasiszta érzelmű vezetők erőszakosan a Szovjetunió elleni igazságtalan háborúba kényszerítettek.

Így a Délkelet-Európa országai felé irányuló propaganda a hitleri Németország elleni harc szerves alkotórésze volt. A szovjet propaganda a fasiszta hadseregek erkölcsi szilárdságának aláásására irányult; lelkesítette a Hitler-ellenes koalíció népeit és hadseregeit a fasiszmus elleni harcra, és jelentősen hozzájárult a Szovjetunió és a vele szövetséges országoknak a fasiszta államok agresszív blokkja feletti győzelméhez.

²⁰ I. A. Szeleznyev: Háború és az ideológiai harc. 172.